

Belaunaldi tirabirak 50eko hamarkadan

Pako SUDUPE

Gaingiroki aztertuko dugun lehen eztabaida literatur euskara batzeko aukeratu beharreko euskalkiarena da. Horrela esanda ematen du gauza simple samarra jorratu behar dugula eta erraz mugatzekoa, baina ez da hala, berehala ohartuko gara zer asko korapilatzen direla. Zer horiek batzuetan kulturarekin dute zerikusia, hau ulertzeko moduarekin nagusiki, eta horiekin batean ikuspegi politikoekin. Kultura eta politika ez dira inoiz zehatz bereziak egon, ez egun ez eta 1950eko hamarraldian ere, artikulu honetan garbi gertuko den bezala.

Denboran atzera egin baino lehen, bi hitz egungo egoeraz. Euskaldunok hain premiazko dugun euskara batuak 1968-78ko hamarraldian egin du urrats erabakigarria, eta handik aurrera kontraktasunak gorabehera aurrera etorri da gaurdaino. Aurrera bai baina ez norabide aldaketarik gabe, batez ere lexikoaren aldetik. Hegoaldeko —iparraldekoel frantsesa bezala— nolabaiteko konplexutasuna duen idatzia eraikitzen hasi orduko, normalizatuago dugun erdal fraseologia etortzen zaigu burura euskal testua lardaskatzen lagunduz, eta batuaren lehen urratsetan horrek arranguratzen ez bagintuen, egun bai. Lanak ematen dizkigu euskaldun guztiontzat ulergarri gerta litekeen hitz kate txukuna biribiltzeak, gaztelaniaren eta frantsesaren gehiegizko morrontzapean jausi gabe. Fraseologiaren arazoarekin batean, lexikoari helduz, burura datorkigunaren eta Euskaltzaindiaren hiztegi batuak proposatutakoaren artean gatazkan ibiltzen gara, oreka lortuko ez lortuko. Estatu bereko herritar bagina iparraldekoak eta Hegoaldekoak hain segur bestelako indarra har-

tuko luke batze prozesu honek, euskal kultura nazionalak hartuko lukeen bezala. Baina egin dezagun atzera eta koka gaitezen 1950eko hamarraldiaren hastapenean, Federiko Krutwigek lapurtera klasikoa proposatzen duenean eredutzat lantegi idatzietarako?

Kultura modernoa. Lapurtera klasikoa

Egiten zuen arrazoiaketa labur-zurrean adieraziz, Koldo Elizaldek Euskaltzaindia sortu zeneko garaian oso ongi adierazi zuen gizarteko klase gidariek euskara utzi eta erdara hartu zutela adierazpidetzat jarraibide txarra emanez populuari, eta jokaera makur hau aldatzeko eransten zuen getxotarrak: euskotar kulturadunek beren jokabide okerra zuzenduko badute, garbizalekeria zapuztu beharra dugu noraezean. Leizarraga, Axular, Sarako Etxeberri, eta Haraneder, hots, lapurtera klasikoa, gurean aitzindari izan direnen literatur tradizioa arbulatu, eta garbizalekeria antzuaren bila ibili dira gerra aurrean euskal idazleak: Europaren kultur batasuna hautsi eta bi gudatarra eraman duen naziokeriaren gehiegikerien ondorioz. Euskal Herria Europan dago, mendebaldeko zibilizazioaren barruan, eta ez dugu bakartu behar; izan ere, menderatu ezin dugun etsala, europar kultura, gurea ere bada; eta, hau geureganatzeko kultura moderno landua euskara batuan egin beharra dugu, literatur tradizio handiena eta egokiena duen lapurtera klasikoan —Urkixo famatuaren ildotik—. Grafia etimologikoa erabili behar dugu jatorri greko-latindarra duten hitzak idazteko, beren jatorri kultua estali gabe¹.

Idazkera ez ohikoa erabili zuen ideia hauek argitara zituen artikuluan, eta arrazoiaketa ere ez ohikoa eta eztabalda piztekoa. Ez da harriztekoa liskar iturri eta birmoldaketa sortzaille gertatzea. Orixek ez zuen ezer berririk hauteman Krutwigen adierazpenetan, ezpada euskaraz hasi zela kultur bidean barrena, beste batzuek ez bezala. Eta egia da, banaka hartuta ideia berririk ez zegoela, baina getxotarrak akademia eraberritzeko ideiak ez ezik boterea zuen aldaketak egiteko, eta, jakina, eragina izan zuen.

Euskaltzaindian hasiera-hasieratik egon ziren euskara batuaren

(1) Ikus: Iztueta, Paulo: *Orixek eta bere garaia*, Etor, Donostia, 1991, 811 or. eta ond.

beharra garbi ikusi zutenak. Gogoratu behar da Broussain hazpandarrak eta Kanplon iruindarrak akademia sortu eta berehala aurkeztu zutela euskara batzeari buruzko txostena, non guztien gainetik batasunaren premia gorria azpimarratzen zuten; batez ere, lapurtarrak ideia hori eguzkiaren argia bezain garbi zekusalako. Baina batzeko bidea erabakitzeko orduan, ez zuten adorerik izan bide zehatza proposatzeko; besteak beste, kontrako giroa sumatzen zutelako euskaltzaleen inguruan, batez ere jeltzaleenean. Nahiz bide zehatzik proposatu ez, espresuki baztertu zuten lapurtera klasikoa. Haren garrantzia aitortzen zuten: *Si hubiésemos de mirar sólo a la importancia lingüística del dialecto, ni discusión cabría: habríamos de preferir el labortano antiguo u arcaico, teñido de bajo-navarro oriental, y sobre todo, de suletino: el dialecto del Nuevo Testamento de Leizarraga²*; baina, aukera honi zallegia irizten zioten: *¿Es aceptable esta solución de la dificultad? De ninguna manera: la Academia apetece enseñar al uso público un dialecto que se divulgue y propague, y no es manera adecuada de satisfacer tal deseo, proveerle de un dialecto arcaico que la gente común labortana entiende hoy con dificultad y que los Señores Académicos habrían de estudiar previamente*. Getxotarrak ez zuten gupidarik izan gerra aurreko garbizalekeria errotik eta zorrotz arbuizatzeko, eta euskalki arkaikoa hautatzeak sor zitzakeen zailtasunek ere ez zioten atzera eragin. Arrakastatxoak lortu zuten, eta bere eragina ukazina da euskara batuan, nagusitu dena lapurtera klasikotik urrunxe badago ere.

Aita Villasante frantziskotarra, gerora, euskara batuaren gurasoetako bat izan dena, guztiz bereganatu zuen getxotarrak, euskaltzain izendatu zutenean (1952) egin zuen sarrera-hitzaldian erakutsi zuenez. Etxetik bertatik, ordena beretik sortu zitzaion Villasanteri aurkaria, fraidekide eta herrikide zuen Inazio Omaetxebarria. Honen iritziz, hizkuntza bat indartzeko garrantzizkoena ez da jakintza modernoetako hizkerak garatzea baizik eta literatura eta estetika-rekin zerikusia duten galak, horietan islatzen direlako nazioen ezaguri bereziak. Funtsean, 1936ko gerra aurrean bezala, literaturari ematen zion garrantzi gehien: testu literarioari eta ez pragmatikoari. Baina, har dezagun gaia zabalgotik: zer birmoldaketa eragin zuen Krutwigen ikusmoldeak?

(2) *Euskera* III, 1922, 8. Or.

Euzko-Gogoa-rekiko aldeak

Ordurako edo orduantxe *Euzko Gogoa* aldizkarikoak hasiak ziren 1936ko gerra aurrean baino hagitzez bortitzago eta praxiari emango euskara kultur hizkuntza bihurtu nahiko ahaleginean. Batetik 1936ko gerra aurrekoaren jarraipen gisa zetozen. Jokin Zaltegi zuzendariak adierazten zuenez, eurena Aitzolen belaunaldia zen bera izan zutelako era batera edo bestera eragile, eta belaunaldi honen ezaugarri nagusia olerkariena izatea; baina, berritasunik ere bazekarren, gorago esan duguna, kultura landua euskara hutsez egin nahia-rena, gerra aurrean hain noraezeko edo hain egingarri jotzen ez zena. Kulturaren ikusmolde honek batu egiten zituen Krutwig eta Villasanteren eskolakoak *Euzko Gogoako* Zaltegi eta Ibiñagabeitiarekin eta, baina grekozale bizkaitarraren proposamena eta ikusmoldea ez ziren inondik ere *euzko gogoatarren* harikoak, oso ere kontra-harikoak baizik. Batu baino banatzen zituzten puntuak pisutsuagoak ziren: Aitzolen gizaldikoek Azkuek proposaturiko gipuzkera osotua aldeztu zuten; garbizaletasunaren gainean bestelako irizpideak zituzten, eta halaber, kulturari buruz.

Eztabaida idatziaren protagonistetara etorrita, Jokin Zaltegi Aitzolen belaunaldikotzat zituen Orixe (1888), Andoni Mari Labayenek (1898), Aingeru Irigarai (1899), Justo Mokoroak (1901) Andima Ibiñagabeitiak (1906), eta Inazio Omaetxebarriak (1909) hartu zuten parte zuzenki eztabaidan. Piarres Lafittek (1901) eta Etienne Salaberrik (1903) ere agertu zituzten beren iritziak. Hauek lapurtera modernoa ari ziren proposatzen, behe-nafarreraz zirtatua, beti ere *Herria* eta *Gure Herria* aldizkarien irakurleak gogoan, eta Villasanteri Krutwigengana makurtuegi iritzi zitoten, eta beren kritika zehatzak ere agertu zituzten Krutwigek hitz kultuak idazteko egindako proposamenel. Hauek, funtsean, zalantza gogorak zituzten klase gidariak euskarari begira jartzea egingarri zitekeenaz.

Aipatu ditugun guztiak Krutwig (1921) eta Villasanteren (1920) aurreko belaunaldikoak ziren. Irigarai nafarrak bien alde egin zuen nolabait, erabat inorengana makurtu gabe; eta gainerakoek, nork bortitzago nork etorkorrago, kontrako iritzia agertu zuten. Gainera, horrelakoetan gertatu ohi denez, lehen oso trinkotuak ez bazeuden gipuzkera osotuzaleak, lapurtera klasikozaleen erasoak elkartu eta gehiago tematu ere zituen euren irizpidearen aldeko lehian.

Lapurtera klasikoaren sustatzalleek Jon Mirande (1925) eta hainbat bizkaitar biltzea lortu zuten: Mikel Arrutza (1887), Bernardo Garro (1891), Eusebio Erkiaga (1912), Berriatua (1914). Gabriel Arestik ere (1933) esan liteke joera hori hartu zuela.

Eztabaldaren bi aldeak batzen zituen puntura etorritz, hots, kultura euskaraz lantzearenera, *Euzko Gogoako* idazleek bazituzten kritikariak euren belaunaldikoen artean; batzuei ez zitzairen iruditzen euskara zegoen bezala egonda, egoera urrikgarrian, goi mailako kultura lantzeak zuenik lehentasuna. Esaterako, Justo Mokoroa edo Nemesio Etxanizentzat, axolazkoena euskal herritar xehearengana iristea zen; Justo Mokoroarentzat Orixeren *Euskaldunak* poema bezalakoak edo Iparraldeko *Herria* aldizkariaren gisakoak ziren sustatu beharrekoak euskara indartzeko; Nemesio Etxanizentzat berriz, jendeak atseginez irakurriko zuen literatura egitea: nobelak eta ipuin jostagarri eta zirrikagarriak eta; eta ez, beste inori bainoago idazleari berari atsegina sortuko zion literatura egitea, banaka batzuentzakoak soilik. Literaturaren ikuspegi utilitaristagoa zuten. Lafitte eta Salaberri ere ildo honetan lerratzen ziren, beren ñabardurekin. Orixe, Zaitegi eta Ibiñagabeitiarentzat, aldiz, dena zen beharrezkoa, baina beharrena goi mailako kultura euskaraz egin zitekeela praktikan erakustea. Eta ikuspegi honek Krutwig eta Villasanterekin elkartzan zituen.

Eta banatu? Esan berri dugu *Euzko Gogoakoak* Azkueren gipuzkera osotuaren alde zirela. Ibiñagabeitiak zioen gipuzkera osotuak ere tradizioa bazuela, berria baina orain arteko tradizio guztiak baino sakon eta zabalagoa, kopuruz zein kalitatez. Honako idazle zerrenda aurkezten zuen zioenaren sendogarri: Lizardi, Orixe, Labaien, Zaitegi, Olabide, Azkue, Salvatore Mitxelena, Lekuona, Etxaniz, eta Mirande. Axular eta Etxeberri gaurkotu baino ez zituztela egin autore horiek, eta hizkera horretan egin zirela lanik onenak, eta eginen ere zirela aurrerantzean. Orixe ere, Sabino Aranaren eta Azkueren eraginpean azken berrogeita hamar urteetan egindako lanak gorai patzen zituen. Baina lexikoari dagokionez, zer jokaera zuten gipuzkera osotuaren aldekoek?

Hautentzat garrantzizkoena euskarak hitz berriak sortzeko duen erraztasuna ongi ustiatzea zen, eta nork uka oso irizpide zilegla zela eta dela. Baina bazuten egungo begiez ikusita oso zuzena ez zen irizpidea: hitz bat erdal jatorrikoa bazen, nahiz arras zabaldua egon hitzunen nahiz idazleen artean, baztertzea zen, baldin eta han edo

hemen euskal jatorriko ordaina aurkitzen bazitzaion; konparazio baterako: *kolore* baino nahiago *margo*, eta *fruitu* baino *arnari*, nahiz *kolore* eta *fruitu* mila aldiz errotuago egon nonahiko eta noiznahiko euskaldunen artean. Eta lapurtera klasikoaren aldekoek? Gaurko egunez begiratuta kultura greko-latindarrari kasu gehiegi egiten zioten eta Europako hizkuntza moderno zabalduenek egindako aukerari gutxiegi.

Teoria eta praxia. Aldeak

Hala eta guztiz ere, ez dugu gauzen benetako perspektiba galdu behar. Teoria eta praxia bereizi beharra dago. Zaitegiren eta Ibiñagabeitiaren prosa ez dira berdinak, ez berdintsuak ere sarri-askotan, idela bertsuak izanagatik; gainera, euren idatzi batzuetatik besteetara ere aldeak daude. Krutwigen eta Villasanteren prosa ere ez dira berdinak, ez berdintsuak ere azaleko antzekotasun batzuk gorabehera. Bi joeren muturreko adibideak alderatuz gero, aldea handia da, euren jarreretan neurritsuagoak direnen testuak erkatuz gero, ez hainbeste. Krutwigen edozein idatziren eta Olabide edo Zaitegiren edozein idatziren artean aldea gaitza da; ez horrenbeste Villasante eta Ibiñagabeitiaren artean, konparazio baterako.

Azkenean nagusituko dena ez da izango ez bata ez bestea. Oro har, Krutwigen proposamenaren eraginez, idazle zaharren prestigioak gora egingo du. Deklinabidean, aditzean eta, XX. mendearen lehen zatian izan ez zuten maisutza eta eredugarritasuna aitortuko zale ezari-ezarian. Lexikoari dagokionez, Euskaltzaindiak 1959an euskal hitzel buruzko erabaki famatua hartzen duenean, euskal jatorrikoak ez baizik erdaratik hitzak hobetsiz, hauek zabalduago daudenean, zapuztuak sentituko dira oro har azkuezale edo gipuzkera osotuzaleak. Erabaki honek, zuzena izanagatik, bazekarren zuzengabekeriarik; izan ere ez zuen ezagutzen azkuezaleek euskararen harrobia lantzen egindako lana. Igaro berri dugun mendearen azken hamarkadan aitortu zale hein batean, zuzen onez, euskal harrobia lantzen eta zabaltzen egindako lan eskerga.

Garbitasunarena alpatu dugu. Auzi honek, hizkera hutsarenaz gain, bazituen eta baditu beste osagal batzuk. Krutwigen salaketa oso zen gogorra, eta bidegabekoa. Frogatu zuelako Krutwigek bere

xedea ez zela agintari frankistei losintxak egitea —gogora 1952an erbestera jo behar izan zuela Villasante euskaltzain berriaren sarrera-hitzaldiari egindako erantzunagatik—, bestela motiboak ematen zizkigun pentsatzeko agintari frankistei balakuak egiteko helburua zuela naziokeria alemana eta frantsesa Aranaren nazioalismoarekin bate-ratzean. Antonio Arrue eta gainerako karlista frankozaleak ez ziren gutxi poztuko getxotarraren iritzia irakurrita.

Kulturaren ikusmolde desberdinak

Nolanahi ere hor bazegoen beste azpiko arazo bat: Aranaren garbizaletasunak bazuen kutsu erlijioso nabarmena. Euskotar garbi ereduak ez zuen beste arrazekin nahastu behar: garbi odolez, garbi hizkuntzaz eta garbi erlijioaz iraun behar zuen; izan ere, Jainkoa hobeki zerbitzatzeko Jainkoak berak egin omen gintuen bezala irau-tea zegokigun: nahasi gabeko fededun garbiak. Jakina, ikuspegi honek kultura ulertzeko modua erabat baldintzatzen zuen.

Krutwigentzat, aldiz, kultura ez zen Jainkoa zerbitzatzeko erarik hoberena. Honentzat kulturaren zatiak: Mitoa, Filosofia, Jakintza, Erli-jioa, Poesia, Musika, Arkitektura eta, ziren; baina, hauek bere bizian, bere bilakaeran ikertzekotan: beste hitzez, bere existentzian eta ez esentzian. Esentziari zegozkion oinarri tinko eta irmoetan sinetsirik zeudenentzat astindu gogorra! Ikuspegi desberdintasun honek, or-dea, une hartan ez zuen eztabaidarik piztu. Geroago bai, existentzia-lismoaren eragina gazteen belaunaldian hedatuz zihoan eran. Baina existentzialismoaren inarrosaldia baino lehenago liburu lizunen gai-neko ika-mika gertatu zen, hortxe 1952ko bukaera eta 1953ko hasiera bitartean. Eztabaida eraiki zuena Andima Ibiñagabeitia.

Liburu lizunak

Egun Internet-eko orriak pornografiak mukuru dira, eta edono-ren eskura. Idazten ari naizen lurralde historiko honetako egunkari salduenak orri osoak argitaratzen ditu egunero mezu lizunez eta harremanetarako telefono zenbakiz josiak, eta oso jarriak gaudenez, inoliz kexuren bat agertzen bada, berehala estaltzen da. Pederastia eta gisakoak salbu, gainerako erotismoak, eta are pornografiak, ez

gaitu asaldatzen. Baina 1952an, erlijiosoek lagundutako Frankoren diktadurapean Hegoaldean, eta Iparraldean, euskal gizartea nagusiki laboraria eta erlijiosoen eraginpekoa zenean?

Harrigarria, txundigarria gertatzen da zer irrika zuten Andima Ibiñagabeitiak, Nemesio Etxanizek, eta Salvatore Mitxelenak euskal baratzera lili berdeak, lizunak, likitsak, ohiz kanpokoak ekartzeko. Hain itoa zekusaten euskal literaturaren arloa, hain elizkoi eta kandelazaleen ghetto, eta bizkitartean euskaldunak erdalduntzen ari gero eta lasterrago.

Auziari hasiera eman zion artikuluan Andima Ibiñagabeitiak zioen zeinahi aberriren barruan giza talde ezberdinak izan ohi direla, eta edertasunak bezala arinkeriak; eta maitasunak bezala maitakeriak: bi hitzetan "tasun" eta "keria" guztiak, eta Euskadin ere bai; eta euskara landu zutenak orduraino "tasun"ak lantzen aritu zirela, eta ez "keriak". Eta horiek ere landu beharra zegoela euskarak gizajende guztiak elika zitzen. Eztabaida zein aldizkaritan bideratu zen ere esan beharra dago, argigarria baita kultura eta politikaren arteko sartu-irteenez jabetzeko: aldizkari nagusia Pariseko Singer kalean egiten zen *Euzko Deya* izan zen, erbesteko Jaurlearitzak ateratzen zuena, *Ekin* organizazio politiko berria sortuko zutenak irakurtzen zutena, hain zuzen³.

Berehala atera zitzaizkion aurkariak. Euskara gauza txarretarako erabiltzea gaiztakeria zela zioen Zeferino Xemein jeltzaleak. Plarres Lafittek berriz —Baionan argitaratzen zuen *Herria* aldizkaritik—, euskara eta euskaldunak ez zituela bereizten, euskalduna nahi zuela norbait izan zedin, gorputz eta arima, sendo eta garbi egonez edo bilakatuz, egjari eta ongiari emanez. Eta, hortaz, ezin zutela besterik onar, euskaraz panpinaturik ere. Ez zekiela zertaratuko litzatekeen fedea galduz gero. Mozkorren pare jotzen zituen aldekoak.

Zer pentsa ematen dute Lafitteren adierazpenok. Uztaritzeko seminarioko irakaslea ez zen bere inguruak baino hertsialagoa. Orixerekin izan zuen eztabaldan frogatu zuen ez zebilela Hegoaldeko apaiz edo sinestunak baino gibelago Elizaren dotrinaren eraberritzea

(3) Honetaz, ikus: Sudupe, Pako: "Olerki erotikoak eta hauen inguru-nea (I) eta Olerki erotikoak (II)" in EGAN 1992, 39-77 orr., eta 1993-1, 45-71 orr.

onartze eta sustatze kontuan. Zergatik zitzaion erokeria, gaizpide eta galbide mundu ikuskeran aski kideko zituzkeen Andima Ibiñagabeitia edo Nemesio Etxanizen jokaera, hots, euskararentzat bide berri bila, bide guztien bila, are erotismoarenaren ibiltzea?

Jon Mirandek uztariztarrari erantzun ziona ulergarriago egiten da: orduko euskaltzale eta abertzaleen artean bazirela panteistak, neopaganoak, bai eta jainkogabeak ere, eta halaber kristau-teistak baina Vatikanozaleak ez zirenak, herri orotako intelligentsian bezala; hots, bazirela heterodoxoak nahiz ordurainoko euskaltzale gehienak apaizak izan, eta euskal abertzale gehienak alderdi konfesional batego kide.

Gainera, kontuan hartu behar da gorago zirriborratu dugun eztabaida teorikoari praxia aurreratu zitzaioala edo bestela esan, praxiaren ondotik etorri zela eztabaida teorikoa. Jon Mirandek idatziak zituen hainbat olerki erotiko eta filosofia aldetik oso heterodoxoak. Andima Ibiñagabeitiak itzulia zuen Ovidioren *Ars Amandi* famatua, eta Salvatore Mitxelenak eta Nemesio Etxanizek idatziak ez bazituzten olerki "lizunak" idaztear zeuden. Azken honek hainbat euskaltzaleri erakutsi zizkien bere olerki gordinak, errealistak nagusi zen idealismoaren aldean, eta hainbati ausartegiak begitandu zitzaizkien, are apaiz batenak izateko ezin onartuzkoak.

Baina, berriro galderara gatzoz: zergatik mutur batean Lafitte eta, eta bestean Andima Ibiñagabeitia, Nemesio Etxaniz eta?

Nemesio Etxanizentzat Eliz agintariek agintari zibil frankozaleekin bat egiteak euskaldunen endekatze morala erakarri zuen. Fedearen eta katolikotasunaren izenean, euskaltzaletasun eta euskal herritasun guztiari gerra egitera prestatu ziren, eta ordurarteko Euskal Herria Salvatore Mitxelenaren gurutze-bideko herri, Arantzazuko santutegira erromes doan galtzaleen herri bilakatu zuten. Egoera hura izanik, ezin zitzaion eutsi gerra aurrean Lizardik *Euskaltzaleak* taldean sartzeko jarritako oinarriak. Dirlako oinarriak ziren: *Jainkoa ta bere lege zuzenak ez oinperatu: Euskalerria biotzean euki*. Lizardik, Aitzolek eta, bi oinarriok ezarri zituzten, batez ere sozialista-komunistak eta uxatzeko, eta euskotarren arteko elkartasuna sustatzearen, jeltzale izan edo karlista. Baina aldeak alde, handik hogel urtera (Lizardik 1930ean) Nemesio Etxanizek, eta Andima Ibiñagabeitiak eta, bestelako jokaeraren premia ikusten zuten. Eta hori Frankoren "Gurutzada"k ezpata eta gurutzea bat-bat egin zituen garaian.

Euskaraz egindako literaturak ez zuen ordurarte bezala apaiz edo sinestunen esparru, ghetto, izan behar; aitzitik, zabaldu beharra zuen arlo guztietara, arlo laiko guztietara, eta bereganatu era guztietako jendea. Iparraldean, aldiz, ez zuten honen beharrrik sumatzen.

Ez zuen berehalako arrakastarik izan euskal literaturan erotismoari leku emateko gurariak. Izan ere, egindako olerki erotikoak askoz geroago argitaratu dira; hala ere, kontuan izanik honen aurreko eztabaida, lapurtera klasikoarena, eta hau garaikideak direla: garai bertsuan jazo zirela; bistan dago, gerra ondoko gogo giroaren isla dela euskara eta liburu lizunen eztabaida hau ere, arrakastarik eza gorabehera.

Honen hurrengo etorri zen existentzialismoarena, batez ere, Txillardegiren eskutik. Hau uste dut ezagunagoa dela⁴.

Ekin-en sorrera

Denboran bateratsu gertatu ziren euskal kultura sustatu eta lur moderno berrietara zabaltzeko ahaleginak eta eztabaldak, eta Ekin talde politiko abertzalearen sorrera. Sortu 1953an sortu zen, sendotu 1954-58 urteetan PMVren Euzko Gaztedirekin bat eginda, eta urte horretatik aurrera hautsi EAJrekin, eta 1958-59an ETARI eman zion abiadura.

Bateratsu gertatu zirela esan dugu, bien artean sartu-irtenik egon ez balitz bezala, euskararen aldeko kultur borroka eta borroka politikoa paraleloki eta halabeharrez jazo izan bailliren, baina ez, ez zen horrela. Txillardegiren lekukotasuna dugu horren froga argiena.

1949ko urtearen udazkenean ezagutu zuen Krutwig Txillardegik -Ingeniaritza ikastera Bilbora joana urte hartan bertan-bere Bilboko etxean. Honek euskara batu eta gaurkotzearen premia azaldu zion. Fisiko Teorikoa normaltasunez euskaraz irakatsi beharra. Eta gorago aipatu ditugunak: Europar kultur iturrietatik ausarki edan, batere lotsarik gabe, garbizalekeria suntsitu, eta kultura greko-latindarreko hitzak geure egitea. Hau guztia lapurtera klasikoz mintzatzen zitzaio-

---

(4) Honetaz, gauza labur bat nahi izanez gero, ikus: Sudupe, Pako: "Euskal kultura gerraondo minean" in HEGATS 27, 58-62 orr.

la. Eragin handia izan zuen honek guztiak Ekin-en fundatzaileetarik izan zen Txillardegigan.

Baina Krutwigez gain, beste euskaltzale eta abertzale askorekin egin zituen harremanak Txillardegik Bilboko ikasle garaian. Ekin-ekoengan eragin handia izan zuen Iñaki Gaintzarainek harremanetan jarri zuen Bilboko abertzaleekin. Gipuzkoako eta Bizkaiko ikasle abertzaleen arteko harreman horien ondorioz, talde txiki batek ikusi zuen 1953an organizazio bat antolatu beharra zegoela, isileko erakunde politiko bat, ez kulturala soilik, eta horretarako sorrera-bilera izkutu bat egin zuten Jose Mari Benito del Valleren etxean, zin eginez ez ziotela inori erakundearen berri emango. Zergatik ikusi zuten beste organizazio politiko baten beharra, EAJrenaz kanpo?

EAJ-ren egoera

Duela gutxi atera da liburu argigarri bat, alderdi jeltzalearen politika eta garai honetako egoera zein ziren jakiteko⁵. Gauzak sinplifikatuz, eta gehiegi laburbilduz, 1945etik 1960ra doan aldi-bitartea hartuz gero, bigarren mundu gerra bukatu zenetik J.A. Agirre hil zen urterainoko aldia, 1951ko urteak markatu zuen inflexio puntua: orduraino Franko botatzeko Itxaropenak zutik bazirauen, harrezkero etsipena gailendu zen, eta alderdiaren eraginaren gainbehera.

1950eko urrian jadanik Juan Ajuriagerrak, EAJren buru agintadun eta karismaduna zenak, ez zuen Eusko Jauriaritzaren politikan usterik, eta lehendakariak Venezuelara joateko egindako gonbitari, gobernuarentzat dirua biltzeko, uko egin zion.

Juan Ajuriagerra ekintza gizona zen. Espetxetik beretik hasita (1937-1943), eta 1943an kalera atera zenetik, lan handia egin zuen deseginda zeuden alderdiaren egiturak berregiten eta birmoldatzen. Euskadi barneko lanari irizten ziolako garrantzitsuen, Baionako EBB barneko EBBren mende jartzea lortu zuen. Garai honetan idazkaritza ere sortu zuen alderdiak, besteak beste, erabakiak hartu aurretik argibide-txostenak behar bezala egiteko, eta Baionako EBBkoek nahiz barnekoek kontrako norabidean egiten zituzten muga-igarotze

(5) Santiago de Pablo, Ludger Mees, José A. Rodríguez Ranz: *El Péndulo Patriótico*. Ed. Crítica. Barcelona. 2001. 2. eta 3. atalak

usuel esker, Donostiakoak Balonara eta Balonakoak Donostiara, hartu beharreko erabaki garrantzizko guztietan EBBk bakarra ballitza funtzionatzen bide zuen, zailtasunak zailtasun, 1945etik 1951 bitartean. Eta hartu beharreko erabakiak asko izan ziren bost urteko urte-bitarte labur baina bizi-bizi horren buruan. Nagusiki hiru arlotan: Frantzia, Erresuma Batua eta EEBBekiko harremanak, Frankoren kontrako alderdi espainiarrekikoak, eta azkenik, barruko erresistentzia bultzatzeko lantegiarekikoak.

Frantzia garrantzizkoa izan zen oso arrazoi askorengatik, 1937an Bilbo galduta jeltzaleak hara ihesi joan zirenetik. Baina 1945etik 1951rako aldira mugatuz, batez ere, bostehun bat jeltzalek, gizon gailen gutxiz gehienak barne, bertan hartu zutelako aterre. Hitz batean, Iparraldeko abertzaletasuna ez suspertzeko baldintzapean, babesleku izan zuten Frantzia, eta gogora bedi Pariseko Avenue Marceau-n egon zela Jauriaritzaren ordezkariak, eta Quentin Bouchard-en informazio zerbitzuak, eta Balonako Beyris auzoan alderdiaren agintaritzak Frankoren diktadurak iraun zuelako. 1951n Avenue Marceau-ko eraikina Espainiako Enbaxadari eman zitoten, eta Eusko Jauriaritzakoak presaka alde egin beharra izan zuten. Frantziak Franko onartua zuenaren seinale argi, eta De Gaulle-en alde egindako lanak espero zen emaitzarik lortu ez zuenarena.

Britainia Handiari dagokionez, Londresen sortu zuen Manuel Irujo nafarrak Euzkadi'ko Batzar Nagusia (Consejo Nacional Vasco) 1940ko uztailan, eta urte eta erdiz subiranotasunarekin egin zuten amets, Ingalaterraren babespeko Euskadi burujabearekin. 1946an Isilpean Baker diputatu laborista etorri zen Bilbora informazio zerbitzuetakoek gonbidaturik, eta Ajuriagerrarekin eta ibili zen, besteak beste, hemengo gazte armatuak ikuskatzen. Amerikarrei bezala, ingelesei ere eskuratzen zieten zerbitzuetakoek bildutako informazioa, harik eta 1951n Ajuriagerrak Ingelesei ez pasatzeko agindu zuen arte. Ez dago oso garbi zergatik, baina segur aski Ajuriagerrak Ingelesen susmo txarra egin zuen, haien esker lortzen zuela polizia espainiarrak barneko erresistentzian zein zebiltzan jakitea, eta atxilotu eskergak egitea. Hortaz, frantsesek ez ezik ingelesek ere huts egin zieten nabarmen.

Apustu gogorra, ordea, indartsuenarekin egin zuen EAJK, hots, EEBBekin. 1941ean naziengandik ihesi bizi izandako abentura epikotik onik Amerikara iritsi zenetik, J.A. Agirrek espioi-sarea eratu

zuen hainbat estatu amerikarretan barna ordezkariak eta informazio biltzalleak jarriz, estatubatuarrei interesatzen zitzaizen informazioa eskuratzeko. Ordainetan, jakina, amerikarregandik kobratu egiten zuen hilerro, eta bestalde ordainketa nagusia: Franko eraisteko laguntza eskuratzeko itxaropena erne zen. Baina 1950ean jadanik ONUk 1946an Frankoren kontra hartutako erabakia atzera bota zuen, eta lehen kreditua eman zioten amerikarrek Espainiari. 1951n hasi ziren jeneral amerikarrak Frankorekin negoziatzen, eta 1953an sinatu zuten hitzarmena. J.A. Agirrerentzat 1951 izan omen zen urterik mingarriena. Honaino labur-labur aliatuek jeltzaleek eskainitako laguntzari emandako ordain eskergabea.

Bigarren arloari dagokionez, Frankoren aurkako oposizioarekiko harremanez, eta Baionako Itunaz bestalde —1945eko martxoan euskal alderdi politiko eta sindikal guztiek sinatua. Autonomi Estatu-tua eta Errepublikaren Gorteen legezkotasuna zituen ardatz—, 1946ko urtarrilean Madrilera joan ziren Rezola, Ajuriagerra, Solaun eta, hots, burukide nagusienak ANFDn —Alianza Nacional de Fuerzas Democráticas— parte hartzera. Ordutik aurrera Frankoren gobernuaren hautabidea izateko sortutako gobernu eta itun guztietan parte hartzen saiatu ziren jeltzaleak. Gerran hartutako jarreraren eta Baionako Itunaren ildoan, sortu ziren bi gobernu errepublikanoetan aktore papera jokatu zuten, Irujo ministro izan zela, Justiziakoa baiten eta sailik gabekoa bestean, eta Prietoren monarkiaren aldeko planean askoz zalantza eta erreparatu gehiagorekin bada ere, azkenerrako esan liteke prest zeudela tranbia horretara ere igotzeko, eta ligo ez baziren izan zen tranbiak ez zuelako inolako aukerarik gertokitik ateratzeko. 1950erako hautabide izan nahian sortutako itun guztiok erreka joa zuten.

Azkenik, barruko erresistentziari dagokionez, urte aski biziak izan ziren. Era askotako protestak, pintadak, ikurrinak, Bilboko Arenalen zegoen Molaren omenezko monumentuaren leherketa 1946an, irrati-interferentziak, eta batez ere, bi lanuzte garrantzitsu 1947an eta 1951n jeltzaleek bultzatuak. Batez ere lehenengoak zabalera handia hartu bazuen ere, ez zuen lortu Espainia guztira hedatzea, eta bigarrenaren oihartzuna txikiagoa izan zen, eta halaber bere kutsu politikoa. Bietan errepresioa latza, eta atxilotetak sailean, batez ere azken honetan. 1950ean Franko Bilbora etorri zenean, populuak ez zuen protesta axolazkorik egin. Beraz, erresistentzia lan

honek izandako emaitza ere ez zen ona izan. Gainera, 1951n Ajuri-gerrak eta Solaunek barneko jeltxide garrantzitsuenean alde egin behar izan zuten poliziak atxilotuko ez bazituen.

Garai honetan hasi zen Ajuriagerraren kalbarloa. Amerikar eta ingelesen laguntzan uste osoa galdua, errepublikaren bidea irtenbidetik gabe, barnera sartzeko modurik ezean, Baionako ordezkartzaiko geldotasunarekin gogaiturik eta beraz zeregin taxuzkorik ez zuela, urte goibela gertatu zitzaion 1952a. Salatu zen barnera sartzeko baimena lortzen baina 1953 arte ez zuen lortu, eta alderdia utzita Lyonera jo zuen lanera. Alderdiaren barruan ez zen kargu uzte bakarra izan. Lasartek 1952an alde egin zuen, Monzonek hurrengo urtean, handik bi urtera Zarrabeltia diruzain izandakoak. 1951 arte EBBk, arazo eta guzti, baina aski ongi betetzen bazuen bere egitekoa, aurrerantzean desegina gertatu zen, eta berriro batzeko ahalgintza eginagatik ez zen lehengoratu 1950eko hamarraldian.

Gorabeherok gidaritza politikoa abertzalearen eskasia nabarmena eragin zuen Hego Euskal Herrian, nahiz eta J.A. Agirrek eta erbestean, errepublikaren aldeko bide autonomistari eutsi, eta Europa batuaren aldeko politikan ahalegin handiak egin 1951z geroztik ere, baina politika honetan ere benetako lorpenik eskuratu gabe, erakitzen hasi zen Europa estatuetan oinarriturik hasi zelako, egun jarraitzen duen bezala, eta ez nazio gutxituenganako begiramenean.

Arrazoi politikoez bestalde, ekonomia eta gizartea aldatzen hasiak ziren Hego Euskal Herrian. Bizkaian eta Gipuzkoan bigarren industrializazioa jarri zen abian, eta oraingoan Araba eta Nafarroa ere harrapatuko zituen. Gaztela, Extremadura, Galizia eta Andaluziatik jiniakako etorkin oste handiak, eta erdalduntze azkarra hedatzen hasia zen are landaguneetara ere. 1952an, 1956an eta 1958an egin ziren lanuzteek ez zuten apenas kutsu politikorik izan, eta jeltzaleek ere ez protagonismorik aurreko bietan bezala. Lehen borrokalari agertutako nazionalista asko negoziario pribatuetara bildu ziren.

Gorago esan bezala, abertzaleen etsipen giro hits honetan agertu ziren euskal politikaren plazara ikasle abertzaleen belaunaldi berriak.

Ekin-ekoek zekarten berritasuna

Nazionalisten familietatik zetozen gehienak, eta oro har burges

txikiak ziren, Bilbon Deustuko Unibertsitatearen, La Casillako Ingeniari eskolaren eta Bilboko Ateneoaren nahiz San Antongo talde eta "Koral"aren inguruko giro abertzalean, Aita Klaudio Gallastegiren inguruan eta, elkartzen ziren ikasle eta ez ikasle abertzaleak⁶.

Batzuek espetxea probatua zuten. Txillardegil, besteak beste, erori egin zen 1950ean Josu Arenazari bere datuekiko txartela eman ziolako. Hura Valladoliden ari zen ikasten, eta EIAkoa —Euzko Ikasle Alkartasuna, Bilbon 1942an sortua. Apolitikoa eta akonfesionala baina filonazionalista— zen. Bilbotik Donostiako Amarako tren geltokira iristean poliziak zituzten zain; atxilotu eta Martuteneko espetxe estreinatu berrira eraman zituzten 30 bat lagun. Gero laster desagertuko bazen ere, organizazio berriaren sorreran garrantzi handia izan zuen. Iñaki Gaintzarain ez zen organizazio berri bat sortzearen aldeko, poliziak jakin eta dena suntsitu egiten zuelako. Bi aldiz eroria zen 1947an eta 1949an, eta ezin zuen jasan Donostiako Alde Zaharreko Agote tabernan egoten zen giro folkloriko arduragabea. Euzko Gaztedikoak elkartzen omen ziren bertan, denak poliziak fitxatuak eta giro hartatik "Huyamos" esaten omen zuen "como de la peste", hots, folklokeria zuhurtzia eta eragin gabekotik. Folklokeria has-tio zuen bezala, hitzak kontu handiz ibili beharra aldarrikatzen zuen: gu ez gara "nazionalistak" —nazionalsozialismoa aita santu Pio XI.ak gaitzetsia zuen, eta giro ultraerlijiosoan bizi ziren—, gu abertzaleak gara. Hau Donostian, eta Bilbon? Bilbon ere bazegoen folklokeria, kalkuak eta abar; eta batez beste Sabino Aranaren ideologiak indar gehiago zuen Donostian baino.

Organizazioa sortu baino lehen, gogotik ikasteari eman zioten. Beren buruak hezitzeko bi iturri nagusi izan zituzten: bata, euskal harrobia: Sabino Aranarenak, Engrazio Aranzadi, Aita Estellaren *La Historia de Euskadi*, J.A. Agirrerren *Las Cinco Conferencias* eta *Un lustro*, Anakleto Ortueta-aren *Navarra y la Unidad Política Vasca* eta *Vasconia y el Imperio de Toledo*, Arturo Kanpion, Karmelo Etxegarai, Hermilio Oloriz eta Juan Iturralde y Suit eta Buenos Airesko *Ekin* argitaletxeak atereak eta abar; eta aldizkariak, besteak beste, *Euzko-Gogoa* eta Parisko Singer kalean egiten zen *Euzko Deya*, Jaurlearitzak

(6) Ikus: Iñaki Egaña, Luis Nuñez: *De Ekin a ETA (1952-1965)*. Ed. Txalaparta. Tafalla. 1993. 21 or. eta ond. Eta: Txillardegil: *Euskal Herria Helburu*. Txalaparta. Tafalla. 1994. 125-267 orr.

ateratzen zuena; eta bestea, autore frantsesak: Teilhard de Chardin, Maritain, Mounier, Bernanos, Sartre, Camus. Frankopeko askatasun intelektual falta itogarripean, goizeko freskura arnasmagria autore abertzale eta Frantziako hainbat intelektual aurrerakoirengandik zertorkien.

Beren buruak jantziak ikusi zituztenean, Jose Mari Benito del Valle, Julen Madariaga, Manu Agirre, Alfontso Irigolen eta Txillardegi elkartu ziren 1953ko udaberrian Bilbon, eta *Gudari* gerratean Euzko Gudarosteak fronteko gudarientzat ateratzen zuen aldizkariaren ale bat mahai gainean pausatu, azalean ikurrinaren koloreak zituena, eta zin egin zuten bostok, J.A. Agirrek 1936an bezala <zin dagit> esanez, ez ziotela zer gerta ere inori organizazioaren berririk eman-go. Aberriaren aldeko gudarien oinatzen jarraitzailetzat zekusaten euren burua.

Mahiz zin-egite horretan bostek parte hartu, dozena bat inguru bizkaitar eta gipuzkoar baziren haste-hastetik organizazioan sartu, eta prestakuntza-hitzaldiak ematen hasi zirenak. Sei hilabetetik urtebetera irauten zuten hauek, eta hamar bat lagunekin hasi, eta haue-tatik motibazio gehien ageri zutenei zina eginarazi eta prestakuntza berezia ematen zitzairen, jadanik militante izatera igarotzen zirela.

Prestakuntza hitzaldiak

Hitzaldiak egiteko fotokopiez baliatzen ziren; izan ere, ikasleak izanik, baliabide urriak zituzten. 1950eko hamarraldiaren azken alde-ra, haustura gertatu ostean segur aski, liburu zuria argitara zuten, han eta hemen, honek eta hark egindako hitzaldiak eta bilduz. Liburu arduradun nagusien baimenaz argitara zen⁷. Laburki jaso ditza-gun direlako hitzaldion punturik nabarmenenak —laburregi eta sinplifikatuegi—.

Segurtasun arauak. Organizazioaren oinarrietako bat. Segurta-sunarenak jarrera iraunkorra behar zuen izan, ez noizbehinkakoa, eta naturala. Honek berekin zekarren lagunartea aldatzea, hainbatekin haustea eta estalgarrien bila ibiltzea. Oso jakitun ziren arriskuaren

(7) Liburu gisa ez, baina dokumentu moduan: Jon Nikolas: *Documentos ETA*. 1 vol. 1952-62. Lur. Donostia. 1979.

handiaz, eta erortzeko aukera guztiak saihestea nahitaezkoa zuten. Premiazkoa zena baino gehiago ez jakitea komeni zitzaizen gero poliziei zer esanik ez izateko. Ezizenak erabiltzea. Telefonoa, eta posta saihestea. Oso garbi jakitea momentuero zein zen organizaziokoa eta zein ez, eta ahobero zuhurtzia gutxikoetarik ihes egitea. Multzo-argazkiak ekidin behar zituzten. Mola jokatu adierazten zitzaizen atxilotua izanez gero, eta itaunketetan. Hitz batean, segurtasun arauak zehatz eta zorrotz betetzeko eskatzen zitzaizen.

Erantzukizuna. Erantzukizuna Jainkoaren eta aberriaren aurrean. Lehenago Sabino Aranak, gudariek, atxilotuek eta eraildakoek izan zuten bezala eurek ere halaxe izatea. Fede biziaren beharra, eta erantzukizunarena etsipena garaitzeko, eta frankismoak susperturiko ergetze eta ezjakin bihurtzeko prozesuari aurre egiteko. Proselitismoaren eta informazioaren premia.

Ekintza metodoak. Espresuki adierazten zen hitzaldiaren hasieran, doktrinak alde batera utziko zirela, eta erreparatu ekintza metodoei erreparatuko zietela euren organizaziorako ikasbide gerta zitezten. Komunismoarenak eta JOCen (Juventudes Obreras Católicas) metodoak aurkezten eta azaltzen ziren. Gisa denez, egungo begiez irakurtzen dugula, atentziora ematen du zer-nolako erakarmena zuen komunismoak, ez doktrina aldetik baizik organizazioaren aldetik, eta militantziaren mistikaren aldetik. Urte gutxi batzuk beranduago, marxismo-leninismoak izango zuen goraren lehen zantzuak, zalantzarik gabe.

Nazio erresistentziaren morala. Lehenengo gure herriak besteekiko dituen aldeak ezagutu beharra aldarrikatzen zen, kontzientzia nazionala sortzeko. Hauek aintzakotzat hartu, eta hauei eusteko erabaki sendoa hartzea. Frantses eta espainolekiko aldeak aztertzen ari, erlijiotasunari dagokionez azpimarratzen zen euskaldunen tradizio antikerikala eta sakonki erlijioso, espainolen prozesio-erlijiotasunaren eta frantsesen giro erlijioso epelaren aldean. Politikoki gure tradizio demokratikoa. Ekonomiari eta gizarteari dagokionez ere, euskal ekonomiak eta gizarteak frantses eta espainolarekiko izan omen dituen aldeak nabarmentzen ziren. Eta honen guztiaren ondorio bezala, batez ere gure foruetan eta euskaran gauzatu den ondare bikaina aintzat hartzearen premia adierazten zen.

Honekin batean benetako erresistentziaren morala finkatzeko bitartekoak. Bereizketa bat egiten zen moralitasunaren aldetik norbe-

raren probetxurako edo nazioaren onerako egindako ekintzen artean. Bazitekeela norbere intereserako eginez gero, etikoki ezmorala zena morala gertatzea nazioaren onerako bazen. Esate baterako, izena faltsutzea. Azken buruan, eta azken arrazoi bezala momentu egokian indarra erabiltzea onartu beharra zegoela, eta gainera sartu beharra euskal kontzientzian, erresistentzia bitarteko guztiak erabiliz egin behar zela, Euskal Herria jasaten ari zen zapalkuntza itzelari kontra egiteko. Azkenik, obediencia eta diziplina, apaltasuna eta talde lana goraiatzaren ziren landu beharreko bertutetzat erabateko erresistentziari aurre eginez nazioaren burujabetza lortzeko.

Ondoren Tunez eta Irlandako nazio berpizkundeak aztertzen ziren.

Euskarekiko jarrera pertsonala. Euskarari nazio hizkuntza izatea opa zioten. Suediera, suomiera, edo txekiera diren bezala, nahiz eta beste zenbait beharretarako elebitasuna edo eleaniztasuna ere beharrezkotzat jo. Bazela garaia euskara gaurkotzeko, eta egungo euskaldunen hizkuntza bihurtzeko. Baserri-gai eta herri-gai soilletatik haratago, euskaraz literatura unibertsala egitera igaro beharra aldarrikatzen zuten. Nola berritu euskara? Beste hizkuntzak bezalaxe, garbizalekeria eta asmatu behar hutsala baztertuz. Ahozko hizkuntzari garrantzi erabakigarria aitortzen zitzaion, eta neurririk gogorrena: agintari izan nahi zuenari euskaldun izan beharra eskatzen zitzaion, eta ez bazekien bi urteren buruan ikastea, eta abertzalea kontsekuentea izatea familian eta ahal zuen egokiera guztietan. Burutik hasita etsenplu ona. Abertzale erdaldunak desagertu egin behar zuen.

Alderdi sozialari dagokionez, greba eskubidea eta sindikatzeakoa alpatzen zituzten. Kapitalismoa kritikatu eta langilea soldatapeko izatetik enpresako kide izatera igarotzea aholkatzen zuten, enpresaren zuzendaritzan eta mozkinetan parte hartzea gomendatuz. Egia esateko, elizaren doktrina sozialetik oso hurbil: espresuki alpatzen ziren aita santuen entziklikak.

Gure helbururako aski dugu. Irakurleak baditu EAJ eta EKIN-ekoen arteko adostasun-desadostasunak juzgatzeko hainbat argibide, ondoko hamarkadetan gertatutako hainbat gorabehera politikoren aurretikoak. Alderdia lotua zegoen Espainiako Errepublikaren eta 1936ko autonomi estatutuaren legezkotasunari, eta honen bitartez Frankoren diktadura desagertu orduko Hego Euskal Herriak autode-terminatzeko eskubidea bermatua izango zuela uste zuen, edo hori bermatu behar zela behinik behin. Eta horretarako alderdi espainol

antifrankista demokraziazaleekin bat jokatu behar zuen. Ekin-ekoez ez zuten lotura historikorik ez itzalik, ez onerako eta ez txarrerako. Erresistentzia moral gotorra aldarrikatzen zuten eta bitarteko guztiak erabil beharra. Frankoren diktadura erori arte zain egon barik, ekintzak ziren beharrezkoak, ekintzek egiten baitute historia. Eta ekintzetara lgarotzeko kontzientzia aldatu beharra. Indarra erabiltzearen zilegitasunari dagokionez, ez dugu ahaztu behar Frankoren diktadurak iraun zuelino zilegizat jotzen zela, Frankoren errepresio bidegabearen aurkako erantzuna zenez. Eztabaidan zegoena zen indargintza eraginkorra eta aukerakoa momentu bakoitzean zein zen, baina ez beronen zilegitasuna. Orduko —1950-60-70— piztia beltza komunismoa zen, eta ez diktaduraren aurkako erantzunezko indarraren erabilera.

Euskararen kontuan ez zuten bikoiztasunik EKINEkoez. Garbi asko nazio hizkuntzaren estatusa aitortzen zitoten euskarari, eta zailtzarrik gabe aurrerapena zekarten. Bestalde, euskararen gaurkotze eta eraberritzeari buruz, Krutwigien arrastoan zebiltzan, gorago aztertu dugun ikusmoldearen harian.

Gipuzkoan 1955etik 57ra bitartean elkarturik egon ziren Euzko Gaztedikoak eta Ekinekoak, eta Bizkaian sei bat hilabetez. 1957tik 1958ra artean urtebete inguru liskar bizian eman zuten. Alderdiko agintarien eta Euzko Jauriaritzaren mendeko ziren zerbitzuetako jendearen artean —J.A. Agirre eta kexu ziren alderdiarekin, barruan ez zuelako dinamika aski agertzen— ezinikusiak zeudela garbi dago, eta gazteez ballatu edo nahi izan zutela ere hortxe-hortxe, euren liskarrei aterabidea aurkitzeko. Ez zait iruditzen istilu horien nondik norako zehatza jakitea erraza izango denik, eta axola gehiegi ere ez duela deritzot. Hala ere alpatu nahi nuke gauza bat: orduko hainbat protagonistekin izandako elkarrizketetatik ezer garbi atera badut izan da Ekin-eko gazteek amore eman zutela alderdiaren erasoaren aurrean. Alderdiak pisu eta itzal historiko handia zuen. Ahal zela ez zuten alderditik bereizi nahi, eta J.A. Agirrek barkamena eskatzeko agindu zirenean, azkenean amore eman eta eskatu egin zieten alderdiko agintariel. Alderdiak ez ziren onartu barkamen eskaera.

J.A. Agirrek ETA laburduraz sinaturiko gutun bat jaso zuen 1959ko uztailean⁸. Lehena zen organizazio berriak lgoritzen zuena.

(8) Ikus lehen oin oharrean deskribaturiko liburuan: 236. or

Horra zer zioen amaieran: <Por considerar que el Gobierno Vasco, hoy en el exilio, es el depositario de la fé (sic) y voluntad de nuestro pueblo, libre y legalmente manifestado, ha quedado E.T.A. Integrado en la trayectoria y principio que de él dimanar>. Ez zuen alderdia kritikatzeko, eta bere lana Eusko Jaurlaritzaren oinatzetan ikusten zuten. Azaltzen zuten gutunak EUZKADI (sic)rekin ulertzen zutela: <implica para nosotros la salvación de las esencias vascas a través de un cauce estrictamente patriótico, y por ende apolítico y aconfesional, pues entendemos que lo político, lo partidista, tan sólo es viable en un marco de libertad nacional>; eta AZKATASUN (sic)arekin <los poderes mínimos para la autodeterminación del destino de nuestra Patria>.

Oso tonu neurritsua duen gutuna, eta ez al du ematen J.A. Agirrek alde-aldera bere egiteko modukoa zela? Agian, artean ere alderdiarekin adiskidetzeko aukera ez zutelako baztertzen, eta lehen-dakariaren laguntzarekin lor zezaketela uste zutelako ote? Laster aterako zituen ETAk askoz agiri gogorragoak eta inongo mendetasunik gabeak alderdiarekiko, baina jadanik guk azterlan honi ezarritako mugetatik kanpo.

Funtsean, eta labur-zurrean, 1950eko hamarraldiko berritasun kultural politikoa izan dugu aztergal.

Bibliografia

Alvarez Enparantza, Jose Luis: *Euskal Herria Helburu*. Txalaparta. Tafalla, 1994.

———: *Euskal Herritik Erdal Herrietara*, Txillardegi, 1978.

Azurmendí, Joxe: *Oraingo gazte eroak*. Enbolike. Irun, 1998.

Iztueta, Paulo: *Orixe eta bere garaia*. Etor. Donostia, 1991.

Larrea, Jose Mari: *Miranderen lan kritikoak*. Pamiela, Iruñea, 1983.

Lafitten gutunak.

Nuñez, Luis; Egaña, Iñaki: *De Ekin a ETA (1952-1965)*. Txalaparta. Tafalla 1993.